

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Мило Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Мило Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Византолошкој институцији. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миграции у Европи 21. века : зборник радова са научној скупштини одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i>	41
<i>Ситановање Рома у Србији : ситанье и изазови / уредници Тибор Варади, Златана Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Животи и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Кријичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зорица Несћоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске њовеснице / Динко Давидов</i>	97

<i>Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић</i>	105
<i>Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Каптарина Томашевић</i>	121
<i>Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композитора / уредница Ивана Медић</i>	121
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)</i>	139
<i>Сини и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Вараги</i>	159
<i>Пути у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Вараги</i>	159
<i>Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић</i>	177
<i>Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić</i>	185
<i>Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пећкојодан – појдејод / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]</i>	201
<i>Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић</i>	217
<i>Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић</i>	217
<i>Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пийер, Владан Јовановић</i>	233
<i>Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаној 17. новембра 2016. / уредник Радмила Пећановић</i>	251
<i>Култура, основа државној и националној идентитетј : зборник радова са научној скуја одржаној 24. и 25. новембра 2016. јодине / уредник Александар Косић</i>	269

<i>Економија : запошленост и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косић</i>	<i>269</i>
<i>Именик аутора, уредника и њоворника</i>	<i>287</i>

Мигранти у Европи 21. века : зборник радова са научног скупа одржаног 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = *Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017* / editor Tibor Várady. – Нови Сад : САНУ, Огранак, 2017

и

Становање Рома у Србији : стање и изазови / уредници Тибор Варади, Злата Вуксановић-Мацура. – Београд : САНУ, 2017

Говорили: академик Тибор Варади
академик Јасмина Грковић-Мејџор
др Злата Вуксановић-Мацура

У Београду, уторак 6. март 2018. у 13 часова

ДВА ОДБОРА, ДВА ЗБОРНИКА, ДВА ОБАВЕШТЕЊА

Поштовани председниче, часници, академици и сви присутни, данас приказујемо, на нашој трећој овогодишњој Трибини, два зборника, на два језика објављена, српском и енглеском, који су резултат рада два одбора чији је председник академик Тибор Варади.

У Огранку САНУ у Новом Саду, у мају прошле године, на предлог председника САНУ академика Костића, уз ангажовање председника Огранка САНУ академика Пилиповића, одржан је научни скуп, актуелан и све актуелнији, „Мигранти у Европи 21. Века“. На крају *Зборника*, на 228. страни, у резимеу завршног рада, читамо:

„Избеглице су високо трауматизована популација. Трауматска искуства су основни разлог њиховог бега из домовине – опасност од погибије, разрушен дом, губитак вољених особа. На свом путовању, они

су били подвргнути новим траумама [...]. Завршна траума је суочавање са препрекама у њиховим настојањима да стигну у ЕУ.“

Прошле године, у новембру, у Нишу, Жири и Савет Међународног салона урбанизма доделио је САНУ и њеном Одбору за проучавање живота и обичаја Рома другу награду за зборник о становању Рома у Србији, чији су уредници академик Тибор Варади и др Злата Вуксановић-Мацура. У завршној реченици образложења награде читамо:

„Сви радови у овом зборнику, у оквиру својих дисциплина и тема, доносе нове чињенице, нуде другачије перспективе сагледавања познатих појава, изводе закључке валидне за конкретне прилике као и за опште ситуације, те отварају нова поља за истраживања и практично деловање у циљу побољшања стамбених и животних услова Рома.“

Два навода, два обавештења, казао сам као честитку ауторима, издавачу и уредницима, који ће данас говорити, а с њима и академик Јасмина Грковић-Мејдор у име Организационог одбора скупа о мигрантима. На почетку, по природном реду, по заслуги, говори академик Тибор Варади.

(Реч уредника)

М. В.

Тибор Варади

ЗБОРНИЦИ О РОМИМА И МИГРАНТИМА

На данашњој Трибини Библиотеке САНУ жеља нам је да представимо два зборника радова. То су зборници који обухватају радове са једне конференције, те са циклуса предавања, које су организовали новосадски Огранак САНУ и Одбор за проучавање живота и обичаја Рома. Један је зборник на српском, а други на енглеском језику. Но постоје и елементи који зближавају ова два зборника. Оба зборника усмеравају пажњу на људе за које се везује више предрасуда него разумевања. Радови у оба зборника нас суочавају са питањем како сачувати људскост упркос искушењима (и фразама) који су постали део наше – па и европске – средине.

Први зборник носи наслов *Становање Рома у Србији: ситње и изазови*. Радови проистичу из два циклуса предавања:

- XII Меморијалног циклуса предавања „Академик Александар Деспић“ – са изложбе „Светло и тамно: становање Рома у Београду на прелазу 20. у 21. век“, април 2016. и
- XI Меморијалног циклуса предавања „Академик Александар Деспић“ – са изложбе „Живот на ивици: становање београдских

Рома 1919–1941“, 15. и 16. април 2015.

Живот Рома и однос према животу Рома одувек је важно и сложено питање, а приступ овом питању одувек је испит људскости. Чувени мађарски композитор и пијаниста Ференц Лист 1859 г. је написао једну мало познату књигу о Ромима и о музици Рома у Мађарској. У тој књизи он има и следећу опаску: „Али Цигани живе у земљи коју не желе да заузму, да присвоје. Они живе као она трава која расте између цигаља у зиду, они живе у постојећим пукотинама између група народа, и то не привремено, не у нади да ће једном на земљи, на том заједничком наслеђу коначно освојити или вратити педаљ који ће сматрати својим наслеђем, већ тако живе следећи свој слободан избор, одлуку и вољу“. Мисли Ференца Листа су више лирска запажања него социолошка анализа, али дају повода за размишљање.

Зборник посвећен становању Рома у Србији настоји да нас приближи одговору на питање како заправо живе Роми у нашој средини – да ли смо узнатрадали, да ли се стварност одмакла од упоређења да живе „као трава између цигаља у зиду“. У зборнику се налазе радови Миодрага Ференчака, заједнички рад Владимира Мацуре и Јове Самарџића, радови Злате Вуксановић-Мацуре, Јелене Једринић, Мине Петровић, Лазара Дивјака, Милована Писарија, Сретена Вујовића, те заједнички рад Братислава Митровића и Јелене Митровић и радови Александре Мокрањац, Биљане Сикимић и Љиљане Ђукановић. Проблем се посматра из више углова. Кроз радове у зборнику осветљавају се данашњи услови становања Рома у Србији, а посебна је пажња посвећена условима становања у Београду и у Подунављу. Имамо и историјска упоређења, посебно са ситуацијом у време Другог светског рата, те са ситуацијом у социјалистичкој Србији. Међу радове су укључене и правне анализе – односно анализе које укључују и правни угао гледања. Пажња је посвећена становању Рома у нелегално изграђеним односно насељеним објектима, те споровима и дилемама које су се јавиле поводом покушаја исељавања становника новобеоградског ромског насеља „Газела“. Суочавајући се са условима живота Рома, наших суграђана, један од очигледних циљева треба да буде приближавање стварној једнакости. Али није лако одговорити на питање како се гради једнакост. У једној својој духовитој опасци чувени француски писац Анатол Франс говори о „величанственој једнакости путем закона који једнако забрањују и богаташима и сиромашнима да спавају испод мостова“ (*La majestueuse égalité des lois, qui interdit aux riches comme aux pauvres de coucher sous les ponts*).

Полазна тачка за побољшање положаја треба да буде што тачније перципирање положаја. Радови у овом зборнику пружају значајан допринос овом настојању. Пажња је посвећена самоградњи, анализира-

ни су подаци о квалитативним и квантитативним карактеристикама ромских станова, читаоцу је предочена анализа програма социјалног становања. Пажња је посвећена архитектонским карактеристикама, енергетској ефикасности ромских станова и другим питањима. Један зборник радова не може да створи једнакост, али може значајно да допринесе сагледавању стварног стања – а то је једина рационална полазна тачка при тражењу решења.

Други зборник је такође фокусиран на групу људи који нису довољно и адекватно прихваћени. Назив другог зборника је *Миџранџи у Европи 21. века*. На Конференцији су учествовали (и радове су предали) аутори из више земаља. Поред аутора из Србије (Миодраг Јовановић, Ненад Димитријевић – као мој коаутор, Алпар Лошонц, Виолета Беширевић и Миклош Биро) учествовали су и аутори из Мађарске (Јанош Фиала-Бутора), Румуније (Лиа Поп), Немачке (Штефан Месман), Туниса (Кхалфуи), те Италије (Филомена Рикарди). У време када је организована конференција чија су излагања сакупљена у другом зборнику, таласи миграната су били преплавили и наш део света, проблем нам је био пред очима. Зборник настоји да проблем сагледа из више углова и кроз анализу више приступа који су се формирали код нас и у другим земљама Европе. При анализи – и ту смо поново на тачки која спаја два зборника – неизбежно је суочавање са нагомиланим предрасудама и фразама. Мигрантска криза је огроман изазов и испит. Рађа се истовремено и потреба да се испитају неки појмови и изрази који су постали прихваћени без проверене садржине. Такав је, на пример, израз „интеграција“. Та реч има јасну (позитивну) конотацију, али је садржина много мање јасна. Логично је да се мигранти интегришу у друштво у којем ће убудуће да живе. Али шта то тачно значи? Разумно је тражити да науче језик или језике нове домовине – али да ли то значи да не смеју да сачувају сопствени језик? Може ли се тражити да напусте своју религију – или неке симболе своје религије као што су, на пример, бурке? Какав правни механизам може (и треба) да гради интеграцију? Затим, да ли различитост миграната заслужује заштиту која би била иста или слична оној коју имају националне мањине? Или је то неко битно другачије питање?

У зборнику је пажња посвећена и третману миграната у неким западноевропским државама (посебно у Немачкој и Италији). Проблем миграната има чврсте везе и са проблематиком глобализације, са правом на азил, као и са исламом и разним перцепцијама ислама. Пажња је посвећена и психолошким проблемима везаним за статус избеглица.

У нашем 21. веку, проблем миграната је постао и инструмент политичких злоупотреба. Политичке паролe, као израз тежње да се пу-

тем оглашавања става према мигрантима придобију бирачи, нужно користе једну поједностављену и за политичке потребе модификовану (искривљену) слику. У својој познатој књизи *Смрти Експертизе* харвардски професор Николс пише о томе да живимо у доба када се ствара одбојност према знању и каже да су „Американци дошли до тачке на којој незнање, посебно када је реч о нечему што се везује за ‘public policy’, постаје врлина“ (Americans have reached a point where ignorance, especially anything related to public policy, is an actual virtue). Проблем наравно није везан само за Америку. Ставови према мигрантима нам пружају шансу да препознамо један шири проблем. Таласи миграната нису само изазов европској економији, европском праву, већ су изазов и размишљању у Европи – што наравно укључује и размишљање у Србији. Ако се нешто тешко склапа у постојеће мисаоне координате, јавља се искушење да се уклопи међу предрасуде. Одговор на тешка питања се често замењује решењем које су поставили трендови.

На крају бих цитирао једног аутора, који није научник нити књижевник. Познати рок музичар Френк Запа је рекао: „Ум је као падобран. Не функционише ако није отворен“ (The mind is like a parachute, it doesn’t work if it isn’t open). Без обзира што није реч о мисли академика, ова је мисао важна. Скакање ка закључцима поједностављује и убрзава ствари. Са падобраном – односно са отвореним умом – нешто се спорије стиже на тло закључака. Но ипак, то је боља опција.

Јасмина Грковић-Мејдор

„ОНИ“ И „МИ“

Повест људског рода мозаик је великих миграција, знаних и незнаних. Одлазак из Африке, ране сеобе изазване великим климатским променама, узастопни таласи азијских племена ка Европи и Беринговом мореузу, потом и Америци, велика неолитска кретања са Блиског истока и из Азије у Европу, масовна пресељења Европљана на друге континенте, све до нашега столећа у којем је, према саопштењу Међународне организације за миграције из 2015, у покрету седмина човечанства.

Сусрети до којих је притом долазило бивали су и плодносни и погубни, у њима су настајали амалгами различитих култура али и нестајали читави народи. По правилу су, међутим, били засновани на слици света подељеног на „нас“, припаднике исте групе, и „њих, друге“, као супротстављене идентитете, где су „други“ често вредно-

сно нижи појам, те им се не признају (сва) права која дајемо себи. Од права на сопствену културу и језик, све до права на живот. Колико су групни идентитет и супротност „ми“ и „они“ дубоко утемељени у човеку сведочи и језик, као основно средство обликовања друштвене самосвојности и кохезије. У генетски несродним језицима реч *сипра-нац* неретко развија значење *непријатељ*. У јапанском се групни идентитет маркира лексички и граматички, а у основи је подела на оне који су „унутра“ и „споља“ (тзв. учи – сото дистинкција). Заменице *ја* и *ми* означавају учеснике у дијалогу; треће лице (*он*) остављено је ван њега, оно је не-лице и то се може у језицима испољити на различите начине. Има система који разликују два облика за *ми*: поред инклузивног – *ја* и *ми*, имају и ексклузивни, који не укључује саговорника. Будући да индоевропски језици ову дистинкцију немају, многозначно *ми* прикрива референте. Тергуд Маршал, први Афроамериканац на положају придруженог судије Врховног суда САД, објаснио је да је *ми* у Уставу САД било заправо ексклузивног карактера, јер није укључивало оне чија је боја коже била другачија.

Суочени последњих година са колонама избеглица и миграната који куцају на врата тиме затечених европских држава, бежећи најчешће од погибелји али и у потрази за бољим условима живота, морамо се упитати: како, у најширем смислу, успоставити дијалог са „другима“? Одговор је вишеслојан и подразумева суочавање са питањем: ко смо ми, шта су наше вредности? Да ли је прокламована европска мултикултуралност општег карактера? Она се несумњиво лакше остварује ако су темељне вредности међу групама исте (засноване на европској хришћанској традицији). С друге стране, ако је превише „другости“ ситуација се усложњава: у неким државама забрањено је ношење традиционалне бурке на јавним местима, а Европски суд за људска права је 2014. у томе подржао Француску. Када интеграција прераста у асимилацију?

Са свешћу о одговорности научне заједнице, надасве у кризним временима, Огранак САНУ у Новом Саду организовао је 2017. године дводневну међународну конференцију „Мигранти у Европи 21. Века“. Истоимени зборник, који данас представљамо, сабира десет на њој изнетих саопштења, на енглеском језику. У уредничкој улози потписује га академик Тибор Варади, који је био и председник организационог одбора скупа. Захваљујући угледу академика Варадија, у нас и у свету, окупили су се врсни излагачи. Различитих научних профила, осветлили су многоструке проблеме савремених сеоба народа – правне, економске, политичке, психолошке и друге, а посебно последице које оне собом носе, како по придошлице тако и по оне међу које пристижу, откри-

вајући спорна питања и нудећи, у дијалогу различитих приступа, могуће одговоре на њих.

Дозволићете ми да у кратким цртама представим садржај књиге.

У прилогу „Како нормативно теоретисати о миграцији: демографска политика у уставној демократији“ Миодраг Јовановић теоријски приступа проблему имиграције, представља гледишта о отвореним и контролисаним границама, предочава да режим имиграционе политике треба посматрати као део ширег спектра политичких мера које се могу подвести под појам „демографске политике“, те да она, као и свака политика у уставној демократији, мора имати нормативне стандарде. Истичући да је питањима „културе“ и „нације“, која су у темељу расправе о имиграцији, у политичкој философији посвећена недовољна пажња, аутор наглашава да је неопходан нов хеуристички оквир у којем ће се разматрати овај темељни проблем политичке моралности.

Тибор Варади и Ненад Димитријевић у студији Суочавање миграната и локалног становништва са променљивим концептом интеграције – с нагласком на Европу у 21. веку“, разматрајући проблем интеграције избеглица које последњих година у великом броју пристижу у Европу, наглашавају да, иако постоји консензус да је она неопходна, стандардно тумачење самога појма није прецизно, те је још увек нејасно шта у суштини интеграција значи. Критички се представљају два приступа у европским државама. С једне стране је приступ доминантан у земљама-чланицама Европске уније, у којем се интеграција пре свега разуме као прилагођавање доминантном културном, социо-економском и политичком устројству земље-домаћина. С друге стране је политика Европске уније, и она је заснована на неодрживом дуализму између признавања универзалистичких нормативних принципа интеграције и уступака суверености држава-чланица у њиховој примени. Аутори се залажу за ново тумачење, интеграцију засновану на дијалогу, процес друштвеног преображаја у којем се обе стране међусобно прилагођавају.

Јанош Фиала-Бутора, у раду „Нове и старе мањине: миграције као изазов за европски систем заштите мањина“, упозорава да данас у Европи не постоји ниједно тело које би се на јединствен начин бавило интеграцијом миграната. Проблем је препуштен националним владама. Аутор отвара и питање тзв. „старих“ и „нових“ мањина, предлаже више могућности за укључивање миграната у постојећи европски систем заштите мањина и закључује, између осталог, да су и заштита права мањина и интеграција миграната начин решавања културолошких разлика. У питању нису два различита циља, већ би требало да буду део истог, обједињеног приступа.

Алпар Лошонц и Коста Јосифидис се у прилогу „Глобализација миграције – парадоксални аспекти“ усредсређују на политичко-економске чиниоце који обликују миграције. Они истичу да капитализам има противречан став према миграцијама јер их с једне стране подстиче, док их с друге стране посматра као могућу претњу. У складу с тим, представљена су два основна приступа: први, неолиберални, који миграције сагледава искључиво као економски фактор који поспешује глобално тржиште и други, очигледан у Централној и Источној Европи, који подстиче страхове везане за неспојивост културних вредности и веровања миграната и становника земље-домаћина.

У раду „Имиграција и интеграција путем судског одлучивања у Европи: посебни изазови за суверенитет држава“ Виолета Беширевић и Татјана Папић баве се правом држава да суверено одлучују о политикама имиграција и интеграција, на основу праксе Европског суда за људска права која се тиче регулисања боравка странаца на територији држава Савета Европе и Суда правде Европске уније. Анализира се низ питања: природа држављанства Европске уније, као допуна а не замена за национална држављанства, ограничења државног суверенитета у овој области, однос интеграције и асимилације, различити типови интеграције итд.

Рад Лие Поп „Азилантска политика Европске уније за време кризе“ доводи у питање сам појам „мигрантске кризе“, наглашавајући да је у бити реч о кризи политике која покушава да се суочи са великим приливом људи у Европу. Даље се разматра сама природа те кризе и нуде конкретни начини њеног решавања, који би не само делотворније решавали проблеме миграната и азиланата већ унапредили и саму Европску унију.

Муез Калфуи у прилогу „Мигранти муслимани у Европи 21. века: правни и културолошки изазови“ пише о три таласа миграција муслимана у Европу, од којих су прва два била условљена економски, док је последњи последица ратова у муслиманским земљама. Открива нам и како су се временом мењали ставови о мигрантима, све до данас раширеног страха и неповерења, који доводе и до насиља. Калфуи се залаже за отварање једних према другима, истичући да је за мигранте муслимане неопходно да боље упознају вредности западног друштва док би европска друштва требало да поштују различитости.

О историји прихватања миграната и избеглица у Немачкој, закључно с најновијим таласом невољника са Блиског истока, из Азије и Африке, као и о односу према њима читамо у раду Мигран-

ти и избеглице у Немачкој – могући разлози и решења миграције у Немачку Стефана Месмана. Однос је, пише он, углавном позитиван, а разлози леже и у потреби за радном снагом, будући да Немачку годишње напусти око 100.000 људи. Истраживања показују да, иако долази до ексцесних ситуација – и са једне и са друге стране, већина Немаца сматра да мултикултуралност треба да буде део немачког друштва.

Прилог Филомене Рикарди „Европска ‘криза’ и кинеска ‘културна криза’: различите друштвене представе ‘глобализације’, ‘модерне светске цивилизације’ и сусретање с мигрантским културама у италијанским државним установама“ представља резултате четворогодишњих истраживања у оквиру примене пројекта билингвалног образовања у италијанским школама, где су мигранти, у највећем броју Кинези, учили италијански као страни језик. Интервјуи који су вођени са овом децом сведоче о њиховој рањивости, тешкоћама проистеклим из језичке баријере, осећању усамљености, дискриминације и одбачености.

Последњи рад у зборнику, „Проблеми које избеглице носе и проблеми са којима се суочавају – искуства психолога на ‘Балканској рути’“, чији је аутор Миклош Биро, тематски се у извесном смислу надовезује на претходни. Кроз представљање делатности психолошког тима Хуманитарног центра за интеграцију и толеранцију у раду са избеглицама током 2015. и 2016. године дају се конкретни предлози како помоћи овим људима. Реч је о изразито трауматизованој популацији, наглашава Биро, почев од несрећа које су искусили у земљама из којих долазе (губитак породице, дома, изложеност насиљу итд.), преко оних које доживљавају током путовања, некада пешачећи и месецима по неприступачним теренима, без основних хигијенских услова, до очаја пред границама које не могу да пређу. Последице су изразито тешке: анксиозност, несаница, осећај понижености, беспомоћности, депресија итд.

На крају, ову књигу треба читати. Не само да су у њој сабрани текстови информативни, промишљени и јасно написани, са примерима из праксе, те су и мање упућеном читаоцу занимљиво штиво, већ сваки од њих у нама буди упитаност, нагони на размишљање, на устајање из фотеље сопствене удобности да барем кроз прозор погледамо лица невољника који пролазе крај нас или живе међу нама. Можда ћемо у њима препознати лица својих предака који су некада давно из евроазијских степа хрлили ка Старој Европи. Јер, сви смо ми деца миграната.

Злата Вуксановић-Мацура

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ЗБОРНИКА РАДОВА
СТАНОВАЊЕ РОМА У СРБИЈИ

Велико ми је задовољство да данас овде могу да представим и кажем нешто више о зборнику *Становање Рома у Србији: станање и изазови* који је изашао прошле, 2017. године, а на коме смо академик Варади и ја као уредници, заједно са још 14 аутора, посвећено радили од краја 2014. године.

Пре свега, желела бих да подсетим да је, од свог оснивања 1989. године, Одбор за проучавање живота и обичаја Рома Одељења друштвених наука САНУ велику пажњу посвећивао проблематици становања ове националне мањине. Већи број радова излаганих на научним скуповима током 1990-их и потом објављених у зборницима које је приредио Одбор обрађивао је тему становања и насеља Рома. Био је то пионирски допринос научном проучавању услова становања и ромских насеља, како у Србији тако и шире у Југославији и Европи. Само ћу напоменути да су ови радови настали неколико година пре него што је у Савету Европе формирана посебна експертска група која се бавила различитим аспектима живота Рома и готово деценију пре него што је 2005. године покренута међународна иницијатива Декада укључивања Рома.

Становање Рома у Србији: станање и изазови надовезује се на ово изузетно научно наслеђе и истовремено је први зборник у целости посвећен проблематици становања који приређује Одбор. Радови су први пут изложени у оквиру два циклуса предавања који су одржани за време трајања две изложбе посвећене становању Рома, које смо имали у Галерији науке и технике САНУ. Прва је одржана априла 2015, а друга априла 2016. године.

Конципирање зборника, његове структуре и карактера, био је процес који смо, као што сам рекла, започели крајем 2014. године. Пошли смо од више пута показане чињенице да неадекватни услови становања јесу један од кључних проблема са којима се у свакодневном животу суочава ромска заједница ма где да је настањена у Европи. Такође, пошли смо од чињенице да слабом разумевању стамбених проблема Рома доприносе и предрасуде и погрешне претпоставке о условима становања и стамбеној култури Рома које су често последица непознавања реалног стања. Зато је наша намера била да кроз научно аргументоване чињенице прикажемо стамбену ситуацију Рома у Србији и укажемо на бројне проблеме и изазове који стоје на путу превазилажења тешког стања.

Одабир тема текао је паралелно са позивима ауторима који се на различите начине баве питањима становања Рома или других осетљивих група, или уопште стамбеном проблематиком. Међу њима су били урбанисти, архитекти, планери, правници, социолози, статистичари, етнологзи, историчари. Тако се и обрађене теме односе на различите видове и облике становања Рома у Србији и сагледане су са интердисциплинарног становишта и анализиране кроз урбанистичке, урбаном-историјске, архитектонске и грађевинске елементе уз неопходно разматрање друштвених, културолошких, правних, економских, финансијских, политичких и етнолошких фактора, који обликују просторне и физичке оквире становања и насеља.

Зборник започиње радом „Самоградња и ромска кућа“ у коме архитекта Миодраг Ференчак истиче значај самоградње као доминантног вида станоградње, како у свету тако и у Србији, а тиме и код Рома, док као крупан проблем наглашава чињеницу да према важећим домаћим прописима самоградња није дозвољена. Ференчак самоградњу приказује као одржив модел изградње који сиромашним породица омогућава да граде, дограђују, обликују и креирају стамбени простор који прати њихове потребе и жеље, финансијске могућности и естетске преференције, те да треба да буде препознат као реалан, виталан и правно регулисан концепт.

У раду архитекте Владимира Мацуре и математичара-статистичара Јова Самарцића по први пут су изнете и анализиране квантитативне и квалитативне карактеристике станова које су настањивали Роми у Београду, према подацима који потичу из три пописа становништва, из 1991, 2002. и 2011. године. Поредиши особине просечног ромског стана са станом укупне популације током три пописна циклуса, аутори уочавају побољшање квалитета станова које настањују Роми у Београду. Они сматрају да је до подизања квалитета дошло услед самоградње на коју су Роми били приморани јер нису имали могућност равноправног учешћа ни на тржишту станова ни у програмима социјалног становања.

Да је обухваћеност Рома програмима социјалног становања веома слаба показује у свом тексту архитекта Злата Вуксановић-Мацуре. Други велики изазов у овом сегменту стамбене подршке који обезбеђује држава јесте све чешћа пракса изградње социјалних станова у појединачним и изолованим стамбеним групацијама где су Роми једини корисници станова, што може да доведе до њихове дубље сегрегације и стигматизације уместо да допринесе њиховој интеграцији и бољем друштвеном прихватању.

Правница Јелена Јеринић бави се посебно проблемима становања Рома у нелегално изграђеним или настањеним кућама и становима,

тумачећи их из угла остваривања међународно признатог права на стан као једног од основних људских права, као и кроз третман ове проблематике у домаћој регулативи. Ауторка као велики изазов истиче ситуације исељавања Рома из нелегално подигнутих објеката које се често спроводе принудно и уз кршење основних људских права корисника ових објеката, те наглашава потребу да се домаћа регулатива прилагоди специфичним стамбеним ситуацијама Рома.

Социолошкиња Мина Петровић показује да је сложена проблематика становања и стамбене искључености Рома сродна у свим државама у централној и југоисточној Европи, укључујући и Србију, без обзира на њихове међусобне разлике у нивоу економске развијености. Она истиче да су процеси пост-социјалистичке трансформације и ре-афирмисања тржишта у овим државама довели до израженије маргинализације различитих рањивих група, а посебно Рома.

Друштвену и стамбену искљученост Рома као последицу стереотипа, предрасуда и дискриминаторског односа дела већинске популације разматра просторни планер Лазар Дивјак анализирајући неколико покушаја пресељења ромског насеља „Газела“ које се налазило у Београду. Дивјак приказује мотиве и ставове различитих актера – од становника насеља, преко градских власти до већинске популације – за (не)подржавање пројеката који су имали за циљ пресељење становника насеља на другу локацију, а што је довело до обустављања планираних иницијатива.

О историјским предрасудама и стереотипима према Ромима који су имали трагичне последице пише историчар Милован Писари. Приказујући шире околности које су током Другог светског рата довеле до страдања око пола милиона Рома и Синта, у Порајмосу, у различитим европским државама које су биле под нацистичком и локалном фашистичком или колаборационистичком управом, аутор посебну пажњу посвећује страдању Рома у Београду у првим годинама окупације, током 1941–1942, и касније током рата. Ова страдања су имала далекосежне негативне последице по београдску ромску заједницу, на породице и домове и на крајеве града у којима су живели.

Социолог Сретен Вујовић даје општи преглед услова становања Рома у социјалистичкој Србији. Он сматра да је на општем нивоу, у то време, социјална сигурност била већа и друштвене неједнакости мање у односу на капиталистичко време између два светска рата или на еру данашњих пост-социјалистичких трансформација, али такође наглашава да Роми ни у том, социјалистичком периоду нису били примаоци значајнијих социјалних давања и да су се веома ретко налазили на листама за доделу друштвених станова.

Просторне и естетске карактеристике „најнижег стамбеног фонда“ Београда из тог период средине 1960-их, приказује архитекта Александра Мокрањац, кроз анализу једног од првих теренских истраживања након Другог светског рата о неусловном становању. Истраживање је извео мултидисциплинарни тим стручњака, који је водио архитекта Милан Лојаница. Илустрације које прате текст, цртежи, скице и фотографије израђене током теренског истраживања, убедљиво дочаравају стамбену беду, али и богатство визуелних сензација које пружају просторни склопови формирани од ниских, укопаних, дограђених или преправљених кућа, бакара, вагона и шлепова.

Теоријска разматрања концепта и просторне организације ромске куће изnose архитекти Бранислав Митровић и Јелена Митровић. Повезујући филозофске ставове мислилаца друге половине 20. века, чија полазишта су утицала на стваралаштво архитеката, они простор ромске куће гледају као отворену секвенцу која почива на ширењу кадра и додавању мотива, детаља, боја, материјала. Аутори сматрају да морфолошке специфичности ромске куће пре свега карактерише принцип спајања простора додавањем, јукстапозиција, док конвенционално прихваћено поимање хијерархије простора замењује реалност панорамских кутија.

Облике градитељства Рома наслеђене из ранијих периода приказује етнолог-лингвиста Биљана Сикимић. Ауторка реконструише и анализира два облика градитељства Рома католика на подручју Подунавља која су настајала преношењем знања са генерације на генерацију. Једно су специфичне хлебне пећи које се и данас подижу на отвореном, у дворишту, непосредно уз кућу. Друго су колибе за становање – *бајџије* – направљене од дрвених стубова и покривене земљом и травом, али које као облик станишта данас готово не постоји јер их замењују савремени видови подизања кућа.

Зборник затвара рад архитеката Љиљане Ђукановић и Душана Игњатовића који је посвећен теми енергетских карактеристика кућа. У раду је по први пут у Србији, а вероватно и шире, примењен метод снимања термовизијском камером ради анализе енергетских својстава кућа у којима живе Роми. Испитивање енергетских перформанси кућа, обухватило је детаљну анализу примењених материјала и конструкција, начина градње, коришћења и загревања куће, као и успостављање веза између показатеља енергетске ефикасности куће, термичких карактеристика њеног омотача и начина изградње.

Сви радови у овом зборнику, у оквиру својих дисциплина и тема, доносе нове чињенице, нуде другачије перспективе сагледавања познатих појава, изводе закључке валидне за конкретне прилике као и

за опште ситуације. Овај зборник приказује стање, изазове и стамбене проблеме са којима се у свакодневном животу суочавају Роми у Србији и отвара нова поља за истраживања и практично деловање у циљу побољшања стамбених и животних услова Рома.

Мој задатак као једног од уредника, уз свесрдну подршку академика Тибора Варадија, био је да хармонизујем различите погледе и ставове о заједничкој теми становања Рома у Србији. Један од мојих задатака био је да цео процес водим у смислу праћења рокова, што је са ауторима који су учествовали заиста било велико задовољство јер су исказали велику професионалност. То се наравно односи и на сарадњу са Драгицом Пуљаревић, стручном сарадницом нашег Одбора, као и на сарадњу са Снежаном Крстић-Букарицом и Миром Зебић из Издавачке службе САНУ. Овде, на крају желела бих да свима њима захвалим на изузетној сарадњи. Свима вама присутнима желим да захвалим што сте дошли и надам се да ћете набавити овај зборник и препоручити га и другима које проблематика тешког живота Рома занима.